

Liv Helene Willumsen¹

Førsteamanuensis dr. philos.

Institutt for historie og religionsvitenskap

Universitetet i Tromsø

liv.willumsen@uit.no

Økonomiske vilkår for lærerutdanning i det nordlige Norge – den historiske utvikling av Seminarii Lapponici Fond

Norges første lærerutdanning etablert i nord i landet

Denne artikkelen knytter seg til antologiens forrige artikkel, ”Utdanning av lærere for det nordlige Norge før 1826 – tidlige institusjoners betydning som forløpere for offentlig lærerutdanning”, skrevet av min kollega Randi Skjelmo. Der Skjelmo går inn på tidlige institusjoners betydning for framvekst av norsk lærerutdanning på generelt grunnlag, vil min artikkel konsentrere seg om et bestemt aspekt, nemlig det økonomiske fundament og dets betydning for Norges første offentlige lærerutdanning. Prosessen med igangsetting av lærerutdanning var rundt 1820 kommet til et stadium da tiden ut fra pedagogisk og ideologisk grunnlag var moden for et norsk seminar, men der den faktiske oppstart var avhengig av finansiering. Det er denne situasjonen jeg vil forsøke å utdype i min artikkel. Randi Skjelmo og jeg arbeider sammen på prosjektet ”**Oppstart av lærerutdanning i nordområdene**”, der siktemålet er å studere forhold, særlig knyttet til primærkilder, som kan bidra til å belyse denne delen av tidlig lærdomshistorie i Norge. De kildene som er benyttet for denne artikkelen er Missionskollegiets arkiv, Rigsarkivet, København; Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv, Riksarkivet, Oslo; Stortingsarkivet, Oslo; Seminarii Lapponici Fonds arkiv, Statsarkivet i Trondheim; Biskopen i Tromsø Stifts arkiv, Statsarkivet i Tromsø; Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, Statsarkivet i Tromsø.

¹ Takk til Fondet for Dansk-Norsk Samarbeid for stipendiatopphold ved Schæffergaarden i København under kildestudier der. Takk også til Universitetet i Tromsø for reisemidler i forbindelse med kildestudier.

Overraskende for mange er det faktum at den første offentlige lærerutdanning i Norge ble etablert langt nord i landet, ikke i området rundt hovedstaden. Da landets første lærerutdanning var en realitet i januar 1826, var navnet Trondenes Seminarium, og lokaliseringen var Trondenes prestegjeld i Nord-Norge, like ved den kjente og ærverdige middelalderkirken på Trondenes.² Som jeg vil vise i artikkelen, var bestemmelsen av denne nordlige lokaliseringen knyttet til de økonomiske muligheter som var til stede for opprettelse av en lærerutdanning. Det er disse økonomiske betingelsene som blir satt i fokus og drøftet. Artikkelen vil ha en treleddet struktur: For det første en redegjørelse for det økonomiske arguments betydning ved drøftingene på Stortinget før bestemmelsen om oppstart av lærerutdanning på Trondenes ble fattet. For det andre en historisk gjennomgang av et bestemt fond, Seminarii Lapponici Fond, som skulle få stor betydning for opprettelsen av Norges første lærerutdanning. For det tredje en vurdering av de faktiske bidragene fra Seminarii Lapponici Fond til Trondenes Seminarium de første årene etter at seminaret hadde startet. Til slutt vil jeg gi en kort vurdering av de preliminare argumenter for oppstart av lærerutdanning i Norge sett i lys av institusjonens videre utvikling.

Når jeg velger å gå inn på betydningen av det økonomiske grunnlagets betydning for oppstart av lærerutdanning i Norge, er det fordi jeg anser et slikt pragmatisk aspekt å være av stor betydning. En institusjon som Trondenes Seminarium kunne ikke etableres uten en betydelig kapital tilgjengelig, og forsikringen om at økonomien var på plass, var et viktig argument for å få nødvendige vedtak igjennom på Stortinget. Det skulle da også vise seg at parallelt med en argumentasjon som hvilte på pedagogisk og ideologisk grunnvoll, og som understreket lærerutdanningens betydning i en datidig utdanningshistorisk kontekst, slik Randi Skjelmo har vist i sin artikkel, skulle forsikringen om økonomisk grunnlag for etablering av institusjonen bli en viktig brikke i den avgjørende beslutningsfasen. Det er ingen tvil om at det økonomiske fundament ble tenkt inn og vurdert som meget betydningsfullt under arbeidet med oppstart av norsk offentlig lærerutdanning. Tyngden av dette argumentet under de forberedende faser kommer klart fram når man ser hvor konkret det arbeides med avklaring av spørsmålet om finansiering i forhold til Trondenes, og hvordan tidligere forsøk på etablering av norsk lærerutdanning hadde strandet på dette spørsmålet.³ Til slutt skulle det vise seg at for Trondenes Seminarium ble det finansielle forhold knyttet til spesifikke etniske forhold i nord som ble utslagsgivende. Økonomisk tilsig fra institusjoner opprettet særlig for

² Statsarkivet i Tromsø (SATØ), Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, løpenummer 1, Forhandlingsprotokoll Trondenes Skolelærerseminarium og Tromsø Seminar 1826-1863.

³ Torstein Høverstad, *Norsk Skulesoga. Det store interregnum 1739–1827* (Kristiania 1918) s. 89–90.

misjonens virke blant den samiske befolkning i nordområdene av Norge kom inn i bildet og ble av endelig betydning.

Året 1826 var for første gang lærerutdanning i Norge et offentlig anliggende. I første runde vil jeg tidsmessig konsentrere meg om årene *før* Trondenes Seminarium kom i gang, da det er forutsetningene for oppstarten jeg ønsker å belyse. En naturlig plass å starte er da ved de diskusjoner som foregikk på Stortinget, og rette søkelyset mot de argumentene som da ble brakt på banen.

Forslag og vedtak på Stortinget

Hovedsakelig foregikk drøftingene på Stortinget om opprettelse av offentlig norsk lærerutdanning i perioden 1817–1824. Tanken hadde vært aktualisert tidligere, allerede i perioden 1791–1797, da etter forslag fra biskop Frederik Julius Bech om en læreanstalt med lokalisering Tønsberg, som ligger på Østlandet, i nærheten av Norges hovedstad.⁴ Dette forslaget ble imidlertid ikke realisert. Det skulle så gå en del år før spørsmålet kom opp på nytt med full styrke. Da en debatt om behovet for lærerutdanning kom opp på Stortinget i årene rundt 1820, var forslag om lokalisering nord i Norge tydelig. Jeg vil dvele litt ved disse drøftingene på Stortinget, særlig med blikk for hvordan forkjemperne for etablering av lærerutdanningen så betydningen av og vektla de konkrete praktiske vilkår som var nødvendige å oppfylle for at etablering og drift skulle kunne starte.

Da det første forslaget om lærerutdanning nord i landet kom i 1817, var det på samme måte som ved tidligere forslag, etter initiativ fra geistlig hold. Peter Vogelius Deinboll, prest i Vadsø, satte fram forslag gjennom Finnmarkens amt om oppstart av et seminarium for lærere med lokalisering Vadsø i Øst-Finnmark.⁵ Deinboll, som er omtalt i Randi Skjelmos artikkel foran, var opprinnelig dansk og kom til Øst-Finnmark i 1816 etter å ha tatt teologisk embetseksamen ved det nylig opprettede universitet i Norges hovedstad. Han viste umiddelbart stor interesse for utvikling av skolevesenet i Finnmark, som han mente var meget tilbakeliggende. Det var spesielt den samiske folkegruppens situasjon han var opptatt av. Deinboll ble prost i Finnmark og valgt inn som representant for Finnmarkens amt til Stortinget i 1821 og 1824. Der ble han foregangsmann for saken om etablering av lærerutdanning i det

⁴ Høverstad (1918) s. 89–90.

⁵ Helge Dahl, *Tromsø offentlige lærerskole i 150 år: 1826–1976. Jubileumsskrift* (Tromsø 1976) s. 9–10.

nordlige Norge. Året etter det første forslaget, som gikk inn for å legge institusjonen til Vadsø, kommer det fram gjennom korrespondanse med biskopen i Nordlandene og Finnmarken, Mathias Bonsach Krogh,⁶ at Deinboll kan tenke seg andre nordnorske lokaliseringer, med begrunnelse Vadsøs perifere beliggenhet. Både Talvik, som lå ved Alta i Finnmark, og senere Tromsø, var stedsnavn som ble nevnt. Men fremdeles var det snakk om en plassering av seminaret i Nord-Norge.⁷ Arbeidet med saken om lærerutdanning ble intensivert på Stortinget de første årene av 1820-tallet, da Deinboll etter sin utnevning som stortingsrepresentant stilte seg i spissen for et omfattende arbeid med å få planene realisert. Det neste steget mot oppstart kom i 1821, da Deinboll gjennom brev til Odelstinget satte fram forslag om opprettelse av et "Incrementfond" til et skolelærerseminarium i Tromsø for Norges to nordligste amt.⁸ Forslaget ble sendt over til "Comitéen angaaende Almue-Skolevæsenet", som Deinboll var medlem av.⁹ Deinboll satte så fram forslag i Stortinget om "Opprettelse af et Skolelærerseminarium for Nordlands og Finnmarkens Amter". Den anbefalte komitéinnstillingen ble vedtatt, samtidig som det ble bestemt at midlene fra et bestemt fond, det forrige Seminarii Lapponici Fond, skulle anvendes til den foreslåtte lærestanstalt.¹⁰ Dette fondet viste seg å være av interesse både fordi det hadde en viss kapital, fordi det hadde en spesiell målsetting og fordi det på det daværende tidspunkt var et tilnærmet "sovende" fond. Det var egentlig opprettet på 1700-tallet for at det skulle drives misjon i Nord-Norge, men hadde av historiske årsaker vært lite aktivert etter 1800. Nå viste det seg at fondets midler kunne anvendes i en aktuell situasjon. Det økonomiske bidrag som dette fondet kunne gi, skulle vise seg å bety en finansiell løsning for etablering av den første offentlige norske lærerutdanning. Fondets målsetting kunne nemlig kombineres med oppstart av seminaret i nordlige Norge. Følgen var at fondets midler kunne frigis til etablering av seminaret og denne økonomiske basis ble brukt som argument for å få etableringen vedtatt i de nødvendige offentlige organer. Vedtaket om opprettelse av seminaret fikk kongelig sanksjon i august 1821.¹¹ I mai 1822 ble kongelig resolusjon tatt til følge.¹² Den endelige lokaliseringen, Trondenes, ble ikke kunngjort før to år senere. I juni 1824 ble det bestemt ved kongelig

⁶ Mathias Bonsach Krogh (1754–1828), norsk geistlig. Han var oppvokst i Nord-Norge, og ble sogneprest i Lenvik, Vågan og Ørlandet før han ble utnevnt som biskop. Skrev avhandling om Universitetet i 1810.

⁷ SATØ, Biskopen i Tromsø Stift, Brev til embetsmenn, Brev fra Deinboll til biskop Mathias Bonsach Krogh av 23. nov. 1818.

⁸ Stortingsarkivet, 31. mai 1821, forslag til Odelstinget.

⁹ Stortingsarkivet, 14. april 1821; Dahl (1976) s. 10.

¹⁰ At det brukes uttrykket det "forrige" Seminarii Lapponici Fonds midler må ha å gjøre med at fondet tilhørte 1700-tallsinstitusjonen Seminarium Lapponicum, hvis drift var opphørt.

¹¹ Stortingsarkivet, 9. august 1821, 11. august 1821; Dahl (1976) s. 11.

¹² Stortingsarkivet, 4. mai 1822.

resolusjon at seminaret skulle anlegges i Trondenes prestegjeld og at det skulle treffes beslutninger om anstaltens ordning. Det ble opplyst at Seminarii Lapponici Fond stod klar til å bestride utgiftene fra 1. januar 1825 og at åpningen skulle skje 1. juli 1825.¹³ Og åpningen fant sted, selv om den skjedde med noen måneders forsinkelse, nemlig i begynnelsen av 1826.

Det er hevet over tvil at Peter Vogelius Deinboll gjorde en stor innsats på Stortinget for å få opprettet seminaret. Han må imidlertid ha hatt flere innflytelsesrike støttespillere. Ikke minst biskop Krogh, som bodde på Alstadhaug på Helgeland, et godt stykke sørover langs kysten fra både Finnmark og Tromsø, var en viktig støtte i arbeidet for etablering av institusjonen. Krogh var opptatt av skolevesenet og påvirket trolig plasseringen av skolelærerseminaret på Trondenes.¹⁴ Deinboll hadde et tillitsfullt forhold til biskopen og korresponderte flittig med ham.¹⁵ Men det var ikke nok med visjoner, idealisme og pågangsmot. Som det går fram av forslaget fremmet på Stortinget i 1821, var det konkrete utfordringer som måtte løses. Blant annet måtte finansieringen på plass. Betydningen av et økonomisk tilfredsstillende fundament ble forventet for at forslaget skulle gå gjennom. Det er her Seminarii Lapponici Fond på en gunstig måte kommer inn i bildet for forkjemperne for seminaret, som en konkret mulighet for å realisere planene. I det følgende ønsker jeg å utdype forholdene rundt fondet som skulle anvendes til finansiering av seminaret, da det antakelig er anvendelsen av dette fondet som er svaret på hvorfor den første norske lærerutdanningen ble plassert i de nordlige egne.

Historisk utvikling av Seminarii Lapponici Fond

For å finne kimen til Seminarii Lapponici Fond er det nødvendig å gå tilbake til begynnelsen av 1700-tallet, til en periode der misjon og skole var uløselig forbundet. Kong Frederik IVs interesse for misjon førte til opprettelsen av en institusjon kalt Missionskollegiet i København den 10. desember 1714.¹⁶ Institusjonen skulle virke for misjon blant samene i Norge, som bodde i Finnmark og i Trøndelag. Missionskollegiet kom også til å drive misjon i Trankebar i India og på Grønland. Med hensyn til det økonomiske disponerte kollegiet egne midler opprettet ved en engangsbevilgning fra kongen på 2000 riksdaler. I tillegg kom 1000

¹³ Stortingsforhandlinger, Kgl. Res. 2. juni 1824.

¹⁴ Tarald Rasmussen, "Mathias Bonsach Krogh", *Store norske leksikon*, nettutgave, nedlastet 20.01.2011.

¹⁵ SATØ, Biskopen i Tromsø Stift, Brev til embetsmenn, Korrespondanse mellom Deinboll og biskop Mathias Bonsach Krogh 1816–1825.

¹⁶ Anton Hoëm, *Fra noaidiens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715–2007* (Oslo 2007) s. 83.

riksdaler, som var midler tilhørende kirkene i Finnmark. Disse beløpene må trolig sies å være den første begynnelse til det som senere ble Seminarii Lapponici Fond, ettersom midlene via Missionskollegiet skulle komme til å legge grunnlaget for fondets økonomiske virksomhet.

Misjonsvirksomheten blant samene i Norge var stadig på dagsorden de følgende år. En kongelig instruks av 19. april 1715 befatter seg med emnet.¹⁷ Teolog og språkforsker Nils Vibe Stockfleth¹⁸ skriver at denne instruks for misjonen blant samene var ”et magna charta [...] og tillige et Vidnesbyrd om Kongens gudfrygtige Sindelag.”¹⁹ Alle kirkene i Finnmark ble knyttet til misjonen ved et reskript av 1718. Misjonen ble en selvstendig institusjon, men skulle også virke innen den ordinære administrasjon. Relatert til misjon blant samene i Norge fikk Missionskollegiet to tyngdepunkter. Det ene var i København, der administrasjonen holdt til. Det andre tyngdepunktet ble etablert i Trondheim, der Katedralskolen i 1718 ble omdannet til Seminarium Scholasticum og lagt under Missionskollegiet. Utdanningsforsker Edvard Hoëm skriver om dette: ”Siden samene levde i Nord-Norge og i Trøndelag, kom hele misjonsmarken til å ligge innenfor stiftamtmanden og biskopen i Trondhjems stift.”²⁰ Kongen opprettet en daglig lederstilling ved Seminarium Scholasticum, som var kombinert med et lektorat ved katedralskolen i Trondheim. Thomas von Westen ble utnevnt i denne stillingen, og Missionskollegiet utarbeidet en egen instruks for hans stilling. Stillingen var direkte underlagt Missionskollegiet samtidig som den var sidestilt med stiftamtmanden og biskopen, som begge var innarbeidede embetsstillinger av høyeste rang. Samtidig beholdt man både rektoratet og den gamle rektor ved Katedralskolen.²¹ Det var altså en situasjon der eldre og nyere administrative strukturer eksisterte side om side, noe som utvilsomt var utfordrende.

Når det gjaldt undervisningens innhold forfektet Thomas von Westen, som hadde foretatt flere misjonsreiser nordover, et klart standpunkt av pedagogisk og språkpolitisk karakter. Han hevdet at det var viktig for framtidige lærere og misjonærer med virke nordpå at de kunne

¹⁷ Hoëm (2007) s. 83.

¹⁸ Niels Vibe Stockfleth (1787–1866), norsk geistlig og språkforsker. Prest i Vadsø og Lebesby i Finnmark. Gav ut samisk grammatikk, samisk-norsk ordbok og samisk oversettelse av Nye Testamente. Samarbeidet med den danske språkforskeren Rasmus Rask.

¹⁹ Originalen finnes i Det Kongelige Bibliotek, København, Mkl. Arkiv, pk. 18. Den er trykt i Hans Hammond, *Den Nordiske Missions-Historie i Nordlandene, Finnmarkens og Trundhiems Amt til lappers og Finnernes Omvendelse fra første begyndelse indtil hen udi aaret 1727 da Lappernes of Finnernes Apostel Hr. Thomas von Westen S.S. Theologiae lector, Notarius Capituli i Trundhiem og Collegii Missionis Vicarus døde, tilligemed denne udødelige Mands levnetsbeskrivelse, samt Anhang om de første Missionariis og andre Missionens Medhielpere, uddragne af offentlige Brevskaber og egenhændige Haandskrifter ved hans Hammond Sognepræst i Rachestad i Aggershuus Stift. Suum cuique decus rependit posteritas* (Kjøbenhavn 1787) s. 193–197 og hos Niels Vibe Stockfleth: *Bidrag til Kundskab om Finnerne i Kongeriget Norge* (Christiania 1848) s. 319–321.

²⁰ Hoëm (2007) s. 83.

²¹ Hoëm (2007) s. 83–84; Øverås, Eriksen og Due, *Trondhjems katedralskoles historie* (Trondheim 1952).

samisk, og at samisk derfor skulle være undervisningsspråk under deres utdanning. Samisk språk ble et kvalifiseringsemne, og en etablert praksis ute i feltet ble et eget fag i misjonærenes utdanning.²² Selv døde von Westen i 1727, og under hans etterfølger ble seminaret redusert. Ved Thomas von Westens død var det 12 misjonærer ute på misjonsmarken, og i 1743 var antallet redusert til seks.²³

Seminarium Scolasticum var den første av tre seminarer etablert i Trondheim på 1700-tallet, alle med siktemålet utdanning av misjonærer, kateketer og skolelærere til Norges nordligste landsdel, noe Randi Skjelmo har redegjort for i artikkelen foran. De andre to seminarer var Seminarium Domesticum og Seminarum Lapponicum. Det sistnevnte seminaret, som har gitt navn til Seminarii Lapponici Fond, eksisterte i perioden 1752–1774 og gjennomgikk ulike faser når det gjaldt undervisnings innhold og målsetting. Særlig kom det fram et grunnleggende skille i synet på hva slags språkform som skulle benyttes i undervisningen av de framtidige misjonærer og lærere – norsk eller samisk. Ulik praksis ble fulgt med hensyn til hvilket språk som skulle være undervisningsspråk ved seminarer, avhengig av hvilken biskop som satt i bispesetet. I enkelte perioder ble samisk språk ivaretatt, i andre perioder ble elevene undervist kun på dansk. Thomas von Westens linje dominerende før 1727 og etter 1752. I de mellomliggende årene ble tidvis norsk praktisert som undervisningsspråk. Men også i perioden etter 1852 viste det seg etter hvert vanskeligere å drive Seminarium Lapponicum etter Thomas von Westens prinsipper med hensyn til språkform. Biskop Bang, som var biskop på 1770-tallet, påbød at samene skulle undervises på dansk, noe som kommer fram i reskript av 3. november 1774.²⁴ Bang mente dessuten at Seminarium Lapponicum ikke hadde stor nok verdi i forhold til utgiftene til drift. I 1774 ble driften av Seminarium Lapponicum stengt. Den økonomiske delen av Seminarii Lapponici ble imidlertid videreført, ivaretatt av Missionskollegiet, som førte regnskap.²⁵ I 1802 ble så Misjonskollegiet ved kongelig reskript "lettet" for sitt ansvar med hensyn til misjon blant samene i Norge, men videreførte sitt misjonsarbeid i Trankebar og på Grønland. Selv om Missionskollegiet ikke lenger skulle drive misjon i Norge, var det misjonærer som brukte samisk ute i marken helt til

²² Hoëm (2007) s. 72.

²³ Steen (1954) s. 427.

²⁴ Hoëm (2007) s. 72.

²⁵ Adolf Steen, *Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888* (Oslo 1954) s. 429. For dokumentasjon regnskap ca 1800, se blant annet Statsarkivet i Trondheim (SAT), følgebrev til regnskap fra 1. juli 1798 til siste juni 1799 til Biskop Schönheyder fra Det Kongelige Missionskollegium datert 30. august 1800.

1814. Da hadde i alt 123 misjonærer fra 1716 av hadde tjenestegjort i de misjonsdistriktene som var grunnlagt av Thomas von Westen.²⁶

Etableringene og omorganiseringene nevnt ovenfor fikk betydning for det som senere ble Seminarii Lapponici Fond, ikke minst ved at det var blitt etablert et tyngdepunktet for misjon og skoling av lærere i Midt-Norge, der biskopen for Nordlandenes og Finmarkens amt befant seg.²⁷ Når det gjelder den økonomiske driften, må Missionskollegiets virksomhet for å utdanne misjonærer og lærere blant samene i Norge ha vært meget kapitalkrevende. Det har vært skaffet til veie finanser på ulike måter. Et interessant eksempel å se litt nærmere på når det gjelder finansiell støtte, er Seminarium Lapponicum. Det er dette seminaret som har gitt navn til Seminarii Lapponici Fond. Både kong Frederik IV og hans sønn Christian VI var dypt interessert i samemisjonen, og deres innflytelse bidro til det økonomiske fundamentet. Dette ser vi blant annet ved at Seminarii Lapponici Fond ble opprettet ved Reskript av 24. mars 1752.²⁸ Denne opprettelsen på et tidspunkt da det ble nytt liv i Seminarium Lapponicum, og da von Westens linje med opplæring i samisk ble gjenopptatt. I de følgende årene viste kongen ved flere anledninger sin interesse for seminarets virksomhet. I 1759 ble det ut fra brev fra kong Frederik V bestemt at Henrik Horneman ”at være Wores Canicellie-Assessor hvorimod hand skal erlegge [betale] Trei Hundrede Rixdaler til Seminarium Lapponicum i bemelte Trundhiem”.²⁹ I 1760 ble det sendt brev fra Frederich V til J.G. von Holstein,³⁰ Præses ved Collegio de cursu Evangelii promovendo, der Studiosum³¹ Ove Schelderup von Hadelen ble beskikket

til at være Sorenskriver udi Fosens Fogderie udi Tronhjems Stift i vort Rige Norge, naar den nu værende Sorenskriver Andreas Jessen enten ved døden afgaar, eller Tjenesten paa anden Maade lovlig ledig vorder, dog at han først skal underkaste sig Examen juridicum og med Attest beuise at hand til saadant Embede at forestaae eragtes beqwem; Hvorimod bemeldte Ove Schelderup von Hadelen strax

²⁶ Steen (1954) s. 429.

²⁷ Også i middelalderen hadde Nidaros vært et finansielt senter i forhold til Nord-Norge, ettersom erkebiskopen hadde sitt sete her, med mandat for skatteinnkreving fra hele det nordlige Norge.

²⁸ SAT, Seminarii Lapponici Fonds arkiv, brev til kassereren for Seminarii Lapponici Fond, C.L. Schive, fra Den Kongelige Norske Regjerings Departement for Kirke- og Undervisnings-Væsenet av 4. desember 1828.

²⁹ SAT, Seminarii Lapponici Fonds arkiv, brev fra Frederik V datert Fredensborg Slot 5. oktober 1759 til J.G. von Holstein, Præses og Tilforordnet udj Collegio de cursu Evangelii promerendo at søge de fornødne anstalter til 300r Jmodtagelse som Henrich Horneman skal erlegge til Seminarium Lapponicum i Trundhiem, imod at beskikkes til Cancelli Assesor. Justisråd Henrik Horneman til Reinskloster (1738-1807) ble i 1765 eier av Horneman-gården i Trondheim. Som han bygde om på 1770-tallet. Hans familie kom fra Flensburg, og i tillegg til justisråd var Horneman trelastekspeditør og godseier, eide bl. a. Reinskloster. I 40 år var Horneman assessor, embetsmann som var medlem av en domstol, i Stiftsoverretten i Trondheim.

³⁰ Geheimeråd Johan Georg von Holstein var av kongen oppnevnt til preses i Misjonskollegiet, som for øvrig bestod av fire assessorer, også oppnevnt av kongen.

³¹ Når han kalles student, studiosum, betyr det at han var ferdig med studiene og var kandidat. Ref. Steen (1954) s. 106, note 2.

skal deponere Et Tusende Rigsdaler, som Hand har tilbuden sig at erlegge til Seminarium Lapponicum i Vor Kjøbstad Tronhjem.”³²

Kongen ber om at Preses J.G. von Holstein betaler 1000 riksdaler til Seminarium Lapponicum. Det viser seg altså at danskekongen sørger for midler til drift av Seminarium Lapponicum i forbindelse med ansettelse av embetsmenn, og at dette skjer også den siste fasen dette seminaret eksisterer. Trolig har disse føringene sammenheng med vedvarende royal interesse for misjon blant samene.

Bidrag fra Seminarii Lapponici Fond til Trondenes Seminarium

Man hadde altså ved avslutningen av Missionskollegets virksomhet blant samene i Norge i 1802 en situasjon der man fremdeles hadde et fond stående med midler. Fondet var knyttet til en virksomhet som var avsluttet, men det var ennå av betydning å disponere disse midlene på en godtakbar måte. Da Deinboll gikk i gang med arbeidet for å få i stand en offentlig lærerutdanning, var han klar over dette fondet. Han posterte med fondets avkastning i sine budsjetter som del av saksframlegg for etablering av lærerutdanning. Jeg vil i det følgende først se på hva som var budsjettet av utgifter i forbindelse med opprettelse av Trondenes Seminarium, deretter bevege meg til perioden etter oppstart og gå inn på hva slags faktiske bidrag Seminari Lapponici Fond gav til Trondenes Seminarium i årene etter 1826.

Da Deinboll i 1821 la fram forslag om opprettelse av et skolelærerseminarium for Nordlandene og Finnmarken, hadde han tenkt ganske nøyaktig gjennom økonomien. Han presenterte et budsjett for driften av seminaret og han la fram forslag til hvor midlene skulle hentes fra. Engangsutgiftene, til å bygge opp og innrede en bygning til seminaret, satte han til 2000 speciedaler. Driften ble stipulert til 950 speciedaler årlig. Elevene ved seminaret ble kalt seminarister eller ”Alumner”. Ordet ”Finnerne” er ensbetydende med ”samene”. Budsjettet ser slik ut:

”Aarlige Udgifter:

a Til Sognepræsten paa Tromsøe eller hvilket andet Sted

dertil maatte ansees mest passende

100 Spd

Ovennevnte Embedsmand maatte anmodes om, imod det

³² SAT, Seminarii Lapponici Fonds arkiv, brev fra Frederich V datert Fredensborg Slott 18. juli 1760.

anførte Honorarium, at overtage Inspectionen over
Seminariet, og nogle Timer ugentligen deltage i
Undervisningen –

b til en Lærer for Nordmændene	200 Spd
c til en lærer for Finnerne	200 Spd
d Beneficier til 15 Alumner a 20 Spd	300 Spd

I Nordlandene og Finmarken kan omtrent antages 150 Skoler.

Naar for Skolelærernes Mortalitet antages det Forhold, at hver
30te dør aarligen. Saa bliver hvert aar 5 Pladser ledige.

Ansættes Undervisningstiden til 3 Aar, vil det anslaaede Antal
Af Alumner være tilstrækkeligt. Hva der iøvrigt maatte udfordres
til Alumners Underholdning, bør udredes af vedkommende
Communer.

E Til Brændsel, Lys, Skrivmaterialier, Reparationer etc	<u>150 Spd</u>
Summa	950 Spdl ^r ” ³³

Det synes helt klart at Deinboll har innkorporert i sitt budsjett de utgifter som er spesielle for etniske forhold i nord, nemlig at det trenges en lærer som benytter det norske språk og en som benytter det samiske språk, for at samiske elever skal få sin undervisning og bli skikket til å gå ut som lærere for den samiske befolkning. Dette er et klokt trekk, for, som vi skal se, tenker han å bringe inn midler som er øremerket for opplysning blant den samiske befolkning:

”Til at bestride ovenstaaende Udgifter foreslaar jeg følgende Jndtægtskilder:

1, Det forrige Seminarii Lapponici Fond. Epter det den 31te Dcbr. 1819 aflagte Regnskabaar sammes Status følgende:

Indtægter

1. Kassebeholdning fra 1818	115 Spdl.	76 S.
2. Renter af havende Obligationer til et Beløb af 3300 Spdlr	132 Spdl.	
3. Den Seminariifondet tillagte Anpart af Strinden Fogderies		

³³ Riksarkivet (RA), Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv, Kontoret for kirke og geistlighed A 1821–1835, eske 986, legg ”Sagen om Seminarium Lapponicum og Trondenæs Skolelærerseminarium”, brev til Norges Odelsting fra Deinboll datert 31. mars 1821.

Kongetidende	720 Spdl.
4. Tavlepenge	<u>10 Spdl. 94 S.</u>
Summa Indtægt	978 Spdl ^r . 50 S. ^{”34}

Inntektene ligger altså godt over utgiftene, så det skulle være trygt å følge denne økonomiske utledningen. Men ennå mer interessant er det å se på Deinbolls begrunnelse for å velge de inntektskilder han gjør:

I Henseende til ovennevnte Udgifter af Seminarii Lapponici Fondet, da anvender samme, paa nogle faae Spdl^r nær, til Præster og Skolelærere i Trondhjems Stift, *uden at komme Nordlandene og Finmarken til Gode. Det synes derfor billig, at dette Fonds Indtægter bør fra Begyndelsen af 1822, efter sin oprindelige Bestemmelse tilfalde Nordlandene og Finmarken, som de med Ret tilkomme*, samt at de Summer, der hidindtil af samme ere tilstaaede Præster og Skolelærere i Tronhjems Stift, ~~refunderes~~ [’refunderes’ *overstrøket*] for Fremtiden udredes deels af Statskassen, deels af vedkommende Communer. – [Min utheving] ³⁵

Deinboll tar her spesifikt tak i hva som opprinnelig var formålet med Seminari Lapponici Fond og hevder at fondets midler nå ikke brukes etter sin bestemmelse. Dette er et kronargument, som bestemmende myndigheter ikke kan la være å lytte til. Når han i tillegg har flere momenter inkludert som mulige inntekstposter, både prosentinntekt av kontrabande og tollvarer samt inntekter fra kirkene, står den foreslåtte budsjettering av seminaret meget sterkt:

”2, Tyve p. Cento af Værdien af de i Nordlandenes og Finmarkens Amter confiskerede contrabande og toldbare varer. Do for Anholdelsen af saadanne varer efter Toldforordningen tilstaaede 60 p. Center forkommer mig altfor høie og kun at nære Angivelses Demoner i landet. Jeg troer derfor, at 20 p. C. kunne i Alminnelighed afgaae fra Angiverne til en eller anden nyttig Jndretning i Landet. –

3, Til denne nyttige Jndretning burde vel ogsaa afgives af hver Hovedkirke i Nordlandenes og Finmarkens Amter 1 Spdl^r og af hver Annexkirke ½ Spdl^r –

Mit endelige Forslag er derfor dette:

³⁴ RA, Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv, Kontoret for kirke og geistlighet A 1821–1835, eske 986, legg ”Sagen om Seminarium Lapponicum og Trondenæs Skolelærerseminarium”, brev til Norges Odelsting fra Deinboll datert 31. mars 1821.

³⁵ RA, Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv, Kontoret for kirke og geistlighet A 1821–1835, eske 986, legg ”Sagen om Seminarium Lapponicum og Trondenæs Skolelærerseminarium”, brev til Norges Odelsting fra Deinboll datert 31. mars 1821.

At der oprettes et Incrementfond til et Skolelærer-Seminarium paa Tromsøe for Nordlandenes og Finmarkens Amter, hvis Indtægtskilder skulde være:

A, Det det forrige Seminarium Lapponicum tilhørende Fond –

B, 20 p. C. af Værdien af de i Nordlandenes og Finmarkens Amter confiskerede contrabande og toldbare Varer –

C, Af hver Hovedkirke i Nordlandenes og Finmarkens Amter – 1 Spdl^f aarlig og af hver Annexkirke ½ Spdl^f –

D, Ovennævnte Indtægter, der regnes fra Begyndelsen af Aaret 1822 gjøres rentebærende, indtil et Seminarium kan blive oprettet. –³⁶”

Hva var da rent konkret situasjonen for anvendelsen av midlene til Seminarii Lapponici Fond etter at moderinstitusjonen ble lukket? Går man inn i regnskapsmaterialet, viser det seg å være helt riktig, som Deinboll hevder, at midlene som stod til disposisjon for Semiinari Lapponici Fond i perioden etter at Seminarium Lapponicum ble stengt, ble nyttet til ulike formål som ikke direkte hadde med opplysningsvirksomhet blant den samiske befolkning å gjøre. I 1820 var fondets årlige inntekter på 1103 speciedaler, hovedsakelig renter av obligasjoner, kongetiende fra Strinda fogderi og tavlepenger³⁷ fra kirkene. Disse inntektene ble fordelt blant annet gjennom utgiftspostene lønninger til skolelærere i Dyrøy, Kristiansund og Molde, til misjonsskolene i ”Sneaasen og Findlierne” samt ”Overhalden”, til ”fattige Finnebørns Skolegang i Røraas Sogn” og til sognepresten i Trysil. I 1823 er fondets inntekter omtrent de samme, men tiende fra flere fogderier er nå benyttet, i tillegg til Strinda også fra Klæbo, Selbu og Tiller. På utgiftssiden betaler fondet av sine midler til en pensjonert pastor, samt lønnstillegg til sogneprester i Ofoten, Torsken, Lenvik og Dyrøy. Disse utgiftene skulle heretter dekkes av andre fornd, som det framgår her, ”dette Fonds for Tiden havende Udgivter, med Undtagelse af Cassererens Løn 80 Spd. Aarlig, fra bemeldte Dato, overtages, forsaavidt pastor Skjeldrups Pension og Bidragene til Molde og Christiansunds Skolevæsen angaar, af Oplysningsvæsenets Understøttelsesfond, men i øvrig af det Nordlandske Kirke- og Skole-Fond.”³⁸

I årene like før åpningen av Trondenes Seminarier, var det aktiv korrespondanse mellom Kirke- og Undervisningsdepartementet og politimester Lie, som var kasserer for Seminarii

³⁶ RA, Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv, Kontoret for kirke og geistlighet A 1821–1835, eske 986, legg ”Sagen om Seminarium Lapponicum og Trondenæs Skolelærerseminarium”, brev til Norges Odelsting fra Deinboll datert 31. mars 1821.

³⁷ Tavlepenger eller blokkpenger var beløp innsamlet i kirkene. Pengene gikk blant annet til fattigunderstøttelse.

³⁸ SAT, Seminari Lapponici Fonds arkiv, brev datert 18. juni 1824 fra Trescow, Kirke- og Undervisningsdepartementet, til politimester Lie. Niels Trescow (1751–1833) var statsråd og bestyrte Kirke- og Undervisningsdepartementet i 4 perioder: 1814–16, 1817–19, 1829–22 og 1823–25. Hadde ansvar for utbygging av høyere undervisning i Norge.

Lapponici Fond i Trondheim. I brev fra Departementet av 1824 blir det slått fast at en del av fondets midler skulle omdisponeres til Trondenes Seminarium: ”Til at bestride Udgivterne ved dette Seminarium, saasom til Alumner, Anden lærer, Lys og Brænde, Skolelocalets Vedligeholdelse, m.v., henlægges Seminarii Lapponici Fond fra 1. Januarii 1825”.³⁹ Det samme kommer fram i annen korrespondanse.⁴⁰

Etter at Trondenes Seminarium er opprettet, fortsetter de årlige overføringene fra Seminari Lapponici Fond. I 1829 og 1830 fikk seminaret 200 speciedaler hvert år fra fondet, som i 1829 hadde inntektsført kr. 876 og i 1830 inntektsført kr. 1263. Den delen av fondets inntekter som gikk til lærerutdanningen på Trondenes, var i 1829 ca en firedel og i 1830 ca en sjettedel. Etter 1830 økte det årlige beløpet til Trondenes noe. I følge kvitteringer fra styrer ved Trondenes Seminarium, Simon Kildal, lå årlig beløp sendt lærerutdanningen på begynnelsen av 1830-tallet rundt 300 speciedaler.⁴¹

Imidlertid synes det klart at midlene som ble overført fra Seminarii Lapponici Fond til Trondenes Seminarium var ikke nok til å dekke de totale utgiftene til drift som skolen hadde. Ser man på forhold knyttet til elevene, skulle de ”tillægges, foruden nødvendige Reisepenge til og fra Seminariet, 50 Speciedaler aarlig til Underholdning, medens de opholde sig ved Seminariet.”⁴² To lærere skulle ivareta undervisningen ved seminaret. Den ene var bestyreren, sogneprest i Trondenes Simon Kildal, og den andre var den fast ansatte annenlærer Nils Gundersen. Lønn til Gundersen var årlig på 200 speciedaler, ”foruden frit Logie i Skolehuset i Trondenæs, hvor og saavidt mueligt Alumner gives Boepæl.”⁴³ Bestyrer Simon Kildal fikk ikke ekstra betalt for sin undervisning ved seminaret, han ”er ifølge sit Kaldsbrev forpligtet til at overtage Undervisningen og øvrige Forretninger uden Godtgjørelse”.⁴⁴ Kildal skulle også overta kasserens oppgaver for Seminarii Lapponici Fond når den daværende kassereren gikk

³⁹ SAT, Seminari Lapponici Fonds arkiv, brev datert 18. juni 1824 fra Trescow, Kirke- og Undervisningsdepartementet, til politimester Lie.

⁴⁰ I et brev til kasserer C.L. Schive, Seminarii Lapponici Fond, fra Den Kongelige Norske Regjerings Departement for Kirke- og Undervisnings-Væsenet av 4. desember 1828 kommer det fram at fondets inntekter fra 1. januar 1825 ved Kgl. Res. av 2. juni 1824 er henlagt til ’Trondenæs Skolelærer Seminarium’. SAT, Kirke- og Undervisningsdepartementet, brev av 4. desember 1828 til Kasserer for Seminarii Lapponici Fond, C.L. Schive.

⁴¹ SAT, Regnskap Seminarii Lapponici Fond 1832–34, som viser at fondet overførte 320 speciedaler til Trondenes Seminarium i 1832 og 300 speciedaler i 1834.

⁴² SAT, Seminari Lapponici Fonds arkiv, brev datert 18. juni 1824 fra Trescow, Kirke- og Undervisningsdepartementet, til politimester Lie.

⁴³ SAT, Seminari Lapponici Fonds arkiv, brev datert 18. juni 1824 fra Trescow, Kirke- og Undervisningsdepartementet, til politimester Lie.

⁴⁴ SAT, Seminari Lapponici Fonds arkiv, brev datert 18. juni 1824 fra Trescow, Kirke- og Undervisningsdepartementet, til politimester Lie.

av. Totalt sett har man en situasjon ved Trondenes Seminarium der atskillig mer midler til drift enn det overføringene fra Seminarii Lapponici Fond gir, er nødvendig.

Forventninger og realiteter

Selv om midlene fra Seminarii Lapponici Fond ikke var tilstrekkelige til å dekke Trondenes Seminariums driftsutgifter, var dette fondet meget viktig for Stortingets beslutning om å opprette lærerutdanningen. Det var nødvendig for at forslaget om lærerutdanning på Trondenes skulle gå gjennom i Stortinget at det fantes en løsning på det økonomiske. Man trengte en garanti for at det økonomiske ble ivaretatt ved seminarets åpning. Løsningen lå i et fond som hadde som målsetning å arbeide for opplysning og skolegang i det nordlige Norge, særlig blant den samiske befolkning. Bestemmelsen om at Finnmark prosti skulle få inn en ekstra kvote av samisktalende elever imøtekom Seminarii Lapponici Fonds opprinnelige vektlegging av opplysningsarbeid blant samene. Det var derfor klokt av Deinboll å tydeliggjøre inntaket av samiske elever til Trondenes Seminarium, slik han gjorde i sitt forslag til Odelstinget i 1821. Det var et strategisk lurt grep å velge Seminarii Lapponici Fond som økonomisk basis for den nye lærerutdanningen. Og det var trolig denne muligheten til løsning av økonomiske spørsmål som gjorde at Norges første lærerutdannelse ble etablert i Nord-Norge. Etniske forhold i nordlige Norge spilte inn og betydningen av utdanning av lærere for den samiske befolkning spilte inn. Et passende fond satt på midler som kunne brukes i den aktuelle konteksten. Riktignok la lærerutdanningen på Trondenes også til rette for inntak av norske elever, men midler øremerket disse var vanskeligere å få tak i.

I sin argumentering for bruken av Seminarii Lapponici Fond til oppstart av lærerutdanning i nordlige del av Norge benyttet Deinboll seg av dette fondets innretning i forhold til den spesielle etniske situasjonen man hadde i Nord-Norge, og samiske ungdommers behov for utdanning. Ser man imidlertid lærerutdanningen som startet på Trondenes i et lengre tidsperspektiv, har den også hatt stor betydning for mulighet til lærerutdannelse ikke bare for samiske ungdommer, men også for norske ungdommer i den nordlige delen av Norge. Trondenes Seminarium flyttet sin virksomhet til Tromsø i 1848, under navnet Tromsø offentlige lærerskole. Lenge var det slik at samiske og norske lærere fikk utdanning ved samme institusjon. Slik utviklingen har gått fram mot årtusen skiftet 2000, er samisk og norsk sidestilte språk i Norge og egne samiske institusjoner for høyere undervisning har utviklet

seg, blant annet Samisk høgskole i Kautokeino, som utdanner lærere som skal virke i samiske områder, med samiske som hovedspråk.

Denne artikkelen har tatt for seg en del av det økonomiske fundament for den første offentlige lærerutdanning i Norge, som startet på Trondenes i Nord-Norge i 1826. Et spesielt fond, Seminarii Lapponici Fond, fikk stor betydning for at forslaget om opprettelse av seminaret ble vedtatt i Stortinget. Dette fondet, som opprinnelig var knyttet til en institusjon i Trondheim som fra midten av 1700-tallet hadde som virkeområde undervisning av lærere og misjonærer for den samiske befolkning, viste seg velegnet å anvende som økonomisk argument for opprettelsen av Trondenes Seminarium. Det ble også i realiteten et viktig driftstilskudd for institusjonen. Selv om de midler fondet tilførte seminaret, ikke var tilstrekkelig til å dekke hele seminarets drift, hadde fondet argumentativ betydning i en utslagsgivende fase av igangsettingsprosessen.